

José Saramago
KÜÇÜK ANILAR

Çocukluk ve İlkgençlik Anıları

Jos Saramago

KÜÇÜK ANILAR

Çocukluk ve İlkgençlik Anıları

Can Yayınları: 1783
Yaşam: 121

As pequenas memórias, José Saramago

© José Saramago ve Editorial Caminho, SA, Lisboa, 2006

© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2007

Bu eserin Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı ve
Literarische Agentur Dr. Ray-Güde Mertin Inh. Nicole Witt e. K.,
Almanya aracılığıyla alınmıştır.

1. basım: Kasım 2008

Yayına Hazırlayan: Pınar Savaş

Kapaktaki Fotoğraf: José Saramago, ilkokul çağında.

Kapak ve Kitap Tasarımı: Erkal Yavi

Dizgi: Gülay Yıldız

Düzeltili: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset

İç Baskı ve Cilt: Şefik Matbaası

ISBN 978-975-07-1011-7

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

<http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Jose Saramago

KÜÇÜK ANILAR

Çocukluk ve İlkgençlik Anıları

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

Portekizce aslından çeviren
İNCİ KUT

CAN YAYINLARI

JOSÉ SARAMAGO'NUN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTAPLARI

RESSAMIN ELKİTABI / *roman*
RICARDO REIS'İN ÖLDÜĞÜ YIL / *roman*
UMUT TARLALARI / *roman*
KÖRLÜK / *roman*
GÖRMEK / *roman*

José Saramago, 16 Ekim 1922 tarihinde doğdu. Henüz üç yaşındayken, ailesi Lizbon'a taşındı. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle yükseköğrenim yapamayarak başka işlere yönelmek zorunda kaldı; sağlık görevlisi, yayıncı, çevirmen, gazeteci olarak çalıştı. 1947'de ilk romanı olan *Güناه Ülkesi*'ni yazdı. On iki yıl boyunca bir yayınevinde yayın yönetmenliği ve *Yeni Seara* dergisinde edebiyat eleştirmenliği yaptı. 1972-1973 yıllarında Lizbon'da siyasi makaleler yazdı. Portekiz Yazarlar Birliği'nin yönetim kurulunda görev aldı. 1976'dan beri ise, yalnızca yapıtlarından gelen gelire yaşamaktadır. Saramago'nun uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayan yapıtı, 1983'te yayınlanan *Memorial do Convento*'dur. Fernando Pessoa'nın takma isimlerinden biri olan Ricardo Reis'in Lizbon'a dönüp yaratıcısıyla karşılaşmasını konu alan *O Ano da Morte de Ricardo Reis* (Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl), 1984'te yayınlandı. Saramago'nun en ironik yapıtı sayılan *Historia de Cerco de Lisboa* da (1988) tarih üzerine kurulu bir denemedir. 1995 yılına ait *Ensaio sobre a Cegueira* (Körlük) insan varoluşunun özü, Tanrı ve Şeytan hakkında bir romandır. 1997'de ise, sıradan bir memur olan Senhor José'nin çevresinde dönen bir roman olan *Todos os nomes* yayınlandı. Saramago'nun yapıtlarının arasında iki şiir kitabı, birçok deneme, oyun ve roman vardır. Bunların arasında özellikle romanlarıyla birçok ödüller almış olan Saramago'nun edebiyat yaşamının asıl meyvesi, 1998'de aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'dür. Yapıtlarındaki hayal gücü, sevecenlik ve ironiyle, anlaşılması zor gerçeklerin kavranmasını sağlayarak çağımızın en önemli edebiyatçıları arasında yerini alan Saramago, Kanarya Adaları'nda yaşamaktadır.

İnci Kut, lise öğrenimini Ankara Koleji'nde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Varşova Üniversitesi İspanyol Filolojisi bölümlerinden mezun oldu. Türkiye'deki İspanyolca öğrenimine katkıda bulunmak amacıyla, bu alanda ilk kez, İspanyol dili ve grameri üzerine çeşitli yöntemler ve değişik boyutlarda sözlükler hazırlayarak yayınladı. 1990 yılından başlayarak edebi çeviri alanına yönelerek başta Miguel Delibes, Gabriel García Márquez, Isabel Allende, Mario Vargas Llosa ve José Mauro de Vasconcelos olmak üzere önde gelen birçok İspanyol ve Güney Amerikalı yazarın roman ve öykülerini Türkçeye kazandırdı.

*O zamanlar henüz doğmamış olan
ve gelmekte öylesine geciken Pilar'a*

*Bırak alıp seni götürsün
bir zamanlar olduğun o çocuk*

TAVSİYELER KİTABI

Bizim köye Azinhaga derler, hani sözgelimi ta ulusalcılık hareketlerinin başlangıcından bu yana (XIII. yüzyılda çoktan belediye sınırları içindeymiş) hep o aynı yerdedir, ama o eski şanından geriye hiçbir şey kalmamış; hemen yanı başından (herhalde dünya yaratıldığından beri) geçen ve, az da olsa bildiğim kadarıyla, sayısız kereler yatağının dışına taşmış olsa da yönünü hiç değiştirmemiş olan ırmağın dışında hiçbir şey. Köydeki en son evlerle arasında bir kilometre bile bulunmayan Almonda, –yani bizim köydeki ırmak– Tejo Irmağı’yla birleşir; bir zamanlar, kış aylarında sel gibi yağın yağmurlarla bulutlar boşaldığında, bizim Almonda, kısıtlı su miktarının elverdiği ölçüde, Tejo’nun tarlaları kaplamasına yardım eder, ırmağın yukarısında lebalep dolan barajlar da biriken fazla sularını boşaltmak zorunda kalırlardı. Burada arazi basıktır, adına yaraşır hiçbir orografik engebeye sahip olmaksızın, tıpkı avuç içi gibi dümdüz uzanır; orada burada yükselen birkaç bent ise, sellerin coşkulu akışını zapt etmekten çok, ırmağı daha az zarar verebileceği yerlere doğru yönlendirmeye yarar. Bizim köyde doğmuş ve yaşamış olan insanlar, çok eski zamanlardan beri, köyün kişiliğini şekillendirmiş olan bu iki ırmakla haşır neşir olmayı öğrenmişlerdir: ayaklarının dibinde akıp gitmekte olan Almonda ve biraz daha ötede, yol boyunca ona eşlik eden karakavak, dişbudak ve söğütlerden örülü bir duvarın ardına yarı gizlenmiş olan Tejo ırmakları; her ikisi de, şu ya da bu nedenle, ailelerin belleklerinde de sohbetlerinde de hiçbir zaman eksik olmaz. İşte ben bu yerlerde dünyaya gelmişim ve daha iki yaşına varmadan, ihtiyaçlar yüzünden göç etmek zorunda kalan annemle babam, beni buralardan alıp başka tarz duygular, başka tarz düşünceler, başka tarz yaşamlar içinde olan Lizbon’a götürmüşler, sanki benim doğduğum yerde doğmak kaderin bir yanılığının sonucuymuş, talihin umulmadık bir dalgınlığından kaynaklanmış da, bu yanılığını onarmak hâlâ onların ellerindeymiş gibi. Ama öyle olmadı. O çocuk, kimsecikler farkına varmadan, toprağa kol atıp kök salmış, o zamanki ben olan o kırılğan tohum, güvensiz minicik ayaklarıyla yerdeki çamura basarak (o uçsuz bucaksız hava okyanusunun oynak zeminine, bitkisel ve hayvansal artıklardan, her şeyin ve herkesin kalıntısından, ufalanıp toz haline gelmiş kayalardan, tıpkı durmadan geri dönen güneşler ve aylar, seller ve kuraklıklar, soğuklar ve sıcaklar, rüzgârlı ve sakin havalar, acılar ve neşeler, varlıklar ve hiçlikler gibi hayatın içinden geçip gittikten sonra hayata geri dönmüş olan ve kaleydoskopun içindeki gibi sayısız maddelerden oluşan, kâh kuru, kâh nemli o çamura basarak) toprağın o özgün damgasını bir daha silinmemek üzere ondan alacak zamanı bulmuştu. Alın yazısının okunmaz sayfalarında ve kaderin ilerisi görünmeyen

kıvrımlarında, yeniden dünyaya gelmek için Azinhaga'ya geri döneceğimin yazılı olduğunu, bildiğimin bilincinde olmadan, bir tek ben biliyordum. Bütün çocukluğum boyunca, ayrıca yeniyetmeliğimin ilk yıllarında, zeytinliklerin gümüşsü gri rengiyle çevrelenmiş alçacık evleriyle, suyun ve yeşilliklerin mırıltılı sınırları içinde, kimi zaman yaz aylarının yakıcı sıcağıyla kavru lan, kimi zaman da kış aylarının öldürücü soğuşundan perişan olan ya da kapılardan içeri giren sellerden boğulan bu yoksul ve ilkel köy, kişiliğimin oluşma sürecinin tamama erdiği yer olmuştu; benim gibi minik bir keseli hayvancağızın, suskun, içine kapalı, münzevi kişiliğinden ne yapılabilirse yalnızca onu iyi ya da belki kötü bir şekilde yaratmak üzere içine çekildiği bir keseydi.

Bilenlerin dediklerine göre bizim köy bir keçiyolunun, yani bir *azinhaga'*nın kenarında doğup o yol boyunca gelişmiş; Arapça'da "dar yol" anlamına gelen *az-zinaik'*ten gelen bir terim bu; ama kelime anlamı düşünülüğünde köyün o başlangıç zamanlarında olabilecek bir şey değil, çünkü dar da olsa, geniş de olsa yol her zaman yoldur, oysa keçiyolu, kestirme bir yoldan, istenilen yere daha çabuk gitmek için kullanılan ve genellikle başka bir amacı ya da uzaklık konusunda ölçüsüz tutkuları olmayan bir yan yoldan başka bir şey değildir. Geniş alanlara yayılan zeytinciliğın bu bölgede ne zaman başlatıldığını bilemiyorum, ama yaşlıların anlattıklarına dayanan gelenekler de doğruladığı için hiç kuşku yok ki, o zeytin ağaçlarının en yaşlılarının üzerinden en azından iki ya da üç yüz yıl geçmiştir. Daha başka yüzyılların geçeceği de yok. Zeytin ağaçları dikili hektarlarca ve hektarlarca arazi bundan birkaç yıl önce acımasızca silinip süpürüldü, yüz binlerce ağaç kesildi, toprağın derinliklerinden söküldü ya da kuşaklar boyunca kandillere ışık, aşlara tat veren o yaşlı kökler çürüsün diye oldukları yerde bırakıldı. Avrupa Topluluğu, yerinden sökülen her bir zeytin ağacı için, çoğunluğu büyük toprak ağaları olan sahiplerine birer prim ödedi, bugünse benim çocukluğumdaki insanı biraz da tedirgin eden o gizemli zeytin ağaçlarının yerinde, küfler ve yosunlarla kaplı, kertenkelelerin gizlendiği oyuklarla delik deşik olmuş o büküm büküm gövdelerin yerinde, siyah zeytinlerle ve kuşlarla yüklü dallardan oluşan o gölgeliklerin yerinde, gözlerimizin önünde uzanan tek şey, hibrid tohumdan yetişme, uçsuz bucaksız, tekdüze, bitmek bilmeyen bir mısır tarlası; mısırların her biri aynı yükseklikte, belki de saplarında aynı sayıda yapraklara sahip ve belki de yarın sapların aynı yerlerinde aynı sayıda koçanlara, her bir koçanda da belki aynı miktarda taneye sahip olacaklar. Şikâyet ediyor değilim, bana ait bile olmayan bir şeyi yitirdim diye ağlıyor da değilim; ben yalnızca bu manzaranın benimki olmadığını, doğduğum yerin burası olmadığını, burada büyümediğimi anlatmaya çalışıyorum. Mısırın bir ana ihtiyaç maddesi olduğunu, hatta pek çok kimse için zeytinyağından önde geldiğini zaten biliyoruz; ben bile çocukluğumda, yeniyetmeliğimin o körpe yıllarında, ırgatlar hasat kaldırdıktan sonra, boynumda asılı bez bir torbayla, gizli kalmış mısır koçanlarını aramak için o zamanki mısır tarlalarının arasında dolaşıp durmuşumdur. Yine de bugün, köydeki insanların, o yaşlı zeytin ağaçlarını sökmenin bir hata, çok büyük bir saçmalık olduğunu söylediklerini duyduğum zaman, hınzırca bir tatminkârlığa benzer bir duyguya, aramadığım ve istemediğim, ama gelip

beni bulan bir intikam duygusuna kapıldığımı itiraf edeyim. Zıyan olan onca zeytin-yağının ardından da boş yere ağlayacaklar. Şimdi bana anlattıklarına göre yeniden zeytin ağaçları dikiyorlarmış, ama kaç yıl yaşarlarsa yaşasınlar, hani şu hep küçücük kalan cinsinden. Yok daha çabuk boy atıyorlarmış, yok zeytinler daha kolay toplanıyormuş. Ama benim anlayamadığımı, kertenkelelerin nereye saklanacağı.

Benim bir zamanlar olduğum o çocuk, bu manzarayı, sonradan dönüştüğü yetişkinin bulunduğu o yüksek noktada durup baktığında hayal etme eğiliminde olduğu biçimiyle görmemişti hiç. O çocuk, bütün o çocukluk dönemi boyunca, o manzaranın içinde bulunuyordu yalnızca, onun bir parçasını oluşturuyordu, o kadar, onu sorgulamıyor, şu sözleri ya da benzerlerini ne söylüyor ne de düşünüyordu: "Aman ne güzel manzara, ne harika bir panorama, ne göz kamaştırıcı bir görüntü!" Elbette ki kilisenin çan kulesine çıktığında ya da yirmi metre yüksekliğinde bir dişbudak ağacının tepesine tırmandığında, onun o genç gözleri, önünde açılan engin boşlukların değerini bilip onları belleğine kazıyabiliyordu, ama yakınlarda bulunan, elleriyle dokunabildiği, ayrıca kendisi bilincine bile varmadan onu anlamaya ve ruhunun derinliklerine katmaya zorlayan şeylere ve varlıklara yönelip onların ayırından varmayı her zaman yeğlediğini de söylemek gerekiyor (o çocuğun, içinde öylesine bir mücevher taşıdığından haberi bile olmadığını hatırlatmam mazur görülecektir); bu şey, ister kıvrıla kıvrıla giden bir yılan olsun, ister bir buğday başağını havaya kaldıran bir karınca ya da yem teknesinden karnını doyuran bir domuz, çarpık bacakları üzerinde salınan bir karakurbağası, ayrıca bir taş, bir örümcek ağı, saban demirinin toprağı kaldırdığında geride bıraktığı yarı, terk edilmiş bir kuş yuvası, şeftali ağacının gövdesinden akmış reçineden bir gözyaşı, yerdeki otların üzerinde parıldayan kırağı. Ya da ırmak. Uzun yıllar sonra, o yeniyetme, artık yetişkin olduğundaki sözcükleri kullanarak, içinde yüzmüş ve sandala binmiş olduğu –bugün artık kirlenmiş, pis kokulu, küçücük bir akıntı olan– ırmakla ilgili bir şiir yazacaktı: Adını *Protoşir* koyduğı mısralar şöyleydi:

Belleğimin birbirine dolanmış yumağından, kördüğümün karanlığından çekiyorum uç vermiş görünen bir ipi.

Açıyorum onu azar azar, parmaklarımın arasında yok olup gider korkusuyla.

Upuzun bir ip, yeşilli mavili, balçık kokulu, canlı çamurun sıcak yumuşaklığında.

Bir ırmak bu.

Akıp gidiyor artık ıslak ellerimin içinden.

Suyun tümü geçip gidiyor açık avuçlarımın arasından, ve birden bilemiyorum sular benim içimden mi doğuyor, yoksa bana doğru mu akıyor.

Devam ediyorum çekmeye, artık bir anıyı değil, ırmağın kendi bedenini.

Tenimin üzerinde tekneler seyrediyor, ben de onların, ve onları örten o gökyüzünün, gözlerin ışıltılı zarı üzerinden ağır ağır kayıp giden o upuzun karakavakların ta kendisiyim.

Balıklar yüzüyor kanımın içinde, belleğin belirsiz çağrılarını gibi iki suyun arasında

gidip geliyor.

Kollarımın gücünü hissediyorum, ve onların uzantısını oluşturan oltayı.

Irmağın ve benim içimin derinliklerine iniyor, ağır ve güçlü bir kalp atışı gibi.

Artık gökyüzü daha yakın, renk değiştirmiş.

Ve tümüyle yemyeşil, şakiyarak, daldan dala uyandırıyor kuşların cıvıltısını çünkü.

Sonra geniş bir düzlükte durduğunda tekne, ışıldıyor çıplak bedenim güneşin altında, suların yüzeyini tutuşturan o en büyük parlaklığın arasında.

Orada eriyor tek bir gerçeğin içinde, belleğimdeki belirsiz anılarla geleceğin ansızın ortaya çıkan karaltısı.

Adını bilmediğim bir kuş iniyor bilmem nereden ve gidip sessizce konuyor sert pruvasına teknenin.

Bekliyorum hiç kımlıdamaksızın, sular tümünden maviye boyansın, dallardaki kuşlar karakavakların neden upuzun, yapraklarının neden mırıltılı olduklarını söylesinler diye.

İşte o zaman ilerliyorum, insan boyutunda bir tekne ve ırmağa dönüşmüş bedenimle, çevresini dikey kılıçların sardığı o altın renkli gölete.

Orada gömüyorum oltamı canlı taşa kadar üç karış derinliğe.

Ta başlangıçtaki gibi derin bir sessizlik çöküyor eller birleştiğinde ellerle.

Sonra artık bileceğim her şeyi.

Her şey bilinmiyor, hiçbir zaman da bilinmeyecek, ama öyle zamanlar olur ki bildiğimize inanabiliriz, belki de o anda, ruhumuza, bilincimize, aklımıza, ya da bizleri az çok insan yapmakta olan o şeyin adı her neyse onun içine daha fazla bir şey sığamayacağı içindir. Sarp tepenin üzerinden bakıyorum zar zor kımlıdayan akarsuya, sular neredeyse tümünden kıpırtısız, sonra saçma bir şekilde her şeyin yeniden eskisi gibi olabileceğini hayal ediyorum, çocukluğumdaki çıplaklığım ile yeniden içine dalırsam, o upuzun, ıslak oltayı ya da suda şapırdayan o küreklere bugünkü ellerimin arasında yeniden tutabilsem, bir zamanlar ben olan ve zamanın bir yerine takılıp kalmış olarak bıraktığım kişinin düşlerin sınırına kadar alıp götürdüğü o ilkel tekneyi suların pürüzsüz teni üzerinde sürebilsem.

Benim doğduğum ev yok artık, ama bu umurumda değil, çünkü orada yaşadıklarım ile ilgili hiçbir anım yok. Öteki de yok oldu bir enkaz yığınının altında, hani on ya da on iki yıl boyunca asıl yuvamız olan şu ev, yüreğimizin derinliklerinde candan bağlı olduğumuz yer, anneannemle dedemin –adları Josefa ile Jerónimo’ydu– yoksul mu yoksul evi, içinde o çocukla o yeniyetmenin kesin başkalaşımının gerçekleştiğini bildiğim o sihirli koza. Ancak bu kaybım da uzun zamandan beri artık bana acı vermez oldu, çünkü belleğimin yenileyici gücü sayesinde, onun o bembeyaz duvarlarını her istediğim an yeniden ayağa kaldırabiliyor, girişe gölge veren zeytin ağacını yeniden dikebiliyorum, ana kapı üzerindeki küçük kanadı ve günlerden bir gün çöreklenmiş küçük bir yılanı gördüğüm bahçenin parmaklıklı kapısını açıp kapata-

biliyorum, süt domuzlarının meme emmelerini seyretmek için domuz ağlarına girebiliyorum, mutfağa gidip o yaz susuzluğumu bininci kez giderecek olan suyu testiden kalaylı pirinç maşrapaya boşaltabiliyorum. Sonra da anneanneme şöyle diyorum: “Anneanne, gidip şuralarda biraz dolaşacağım.” O da diyor ki: “Git, git!” ama bana dikkatli olmamı tembihlemiyor, o zamanlar büyüklüklerin kendi baktıkları küçüklere daha fazla güvenleri vardı. Bir lokma mısır ekmeğiyle bir avuç zeytin ve kuru inciri heybeme koyuyorum, bir köpekle tatsız bir karşılaşma olursa kendimi savunabileyim diye kendime bir sopa buluyorum ve kırlara çıkıyorum. Seçebileceğim pek fazla yer yok: ya ırmak ve onun kıyılarını kaplayıp koruyan, neredeyse geçit vermez bitki örtüsü ya zeytin ağaçları ve çoktan biçilmiş olan buğdaylardan kalma kaskatı anızlar ya Almonda’yla birleştiği noktadan sonra Tejo’nun kıyılarını izleyen yabangülleri, kayınlar, dişbudaklar ve karakavaklardan oluşan yoğun yeşillikler ya da, son olarak, kuzey yönünde, köyden beş-altı kilometre uzaklıktaki Paul do Boquibolo,¹ yani o manzaraları yaratanın alıp cennete götürmeyi unuttuğu bir göl ya da bir gölet, bir su birikintisi. Pek fazla seçeneğim yoktu, orası doğru, ama o melankolik çocuk için, dalgın ve sıklıkla hüznü olan o yeniyetme için bunlar, her biri evrenin tümü değildiye bile, evrenin bölündüğü dört parçayı oluşturuyordu. Bu serüven saatlerce sürüp gidebilirdi, ama amacına erişmeden asla sona ermezdi. Sıcaktan kavruktan uçsuz bucaksız zeytinlikler arasında tek başıma dolaşmak, her iki ırmağın da kıyılarında neredeyse tıkız bir duvar oluşturan ağaççıkların, ağaç gövdelerinin, böğürtlen çalılarının, sarmaşıkların arasından zahmetli bir yol açmak, gölgeli bir açıklıkta oturup ormanın, yalnızca kuşların şakımasının ve dalların rüzgârın dürtmesiyle hışırdamasının kesintiye uğrattığı sessizliğine kulak vermek, suyun içinde yetişen ağlayan söğütlerle kaplı geniş alanları daldan dala atlayarak bataklıkım üzerinde enine boyuna dolaşmak; bütün bunların özellikle sözünü etmeye degecek hüneler olmadığı söylenebilir, hele hele, uygar dünyadaki herhangi bir çocuğun, isterse tembel tembel evinde oturuyor olsun, yolunun üzerine çıkacak ne kadar küçük yeşil adam varsa hepsinin tozunu attırmak için çoktan Mars’a yolculuk ettiği, Knox Kalesi’ndeki altını bekleyen o korkunç mekanik ejderhalar ordusunu çoktan silip süpürdüğü, tiranozorların kralını çoktan havaya uçurup paramparça ettiği, dalgıç giysisi de dalgıç sandığı da kullanmaksızın en derin denizaltı çukurlarına çoktan indiği, insanlığı Dünya’yı yok etmeye gelen korkunç gök cisminden çoktan kurtardığı bizimki gibi bir çağda. Bu kadar müthiş kahramanlıkların yanında, Azinhagalı o küçük oğlanın sunabileceği tek şey, yirmi metrelik dişbudak ağacının tepesine tırmanması ya da, eğer isterseniz, iddiasız bir şekilde ama damak tadının keyfine varmak uğruna, sabahleyin erkenden meyve bahçesindeki incir ağacına tırmanıp geceki çiyden hâlâ nemli olan meyvelere erişerek, içlerinden fıskıran bal damlalarını, tıpkı tatlı düşkünün bir kuş gibi emmesi olabilirdi ancak. Pek önemsiz şeylerdi bunlar, orası doğru, ama tiranozorları yenen o kahraman çocuk da herhalde küçücük bir kerten-

¹ Paul do Boquibolo, Portekizce’de “Kurtağzı Bataklığı” anlamına gelir. (Ç.N.)

keleyi eliyle yakalayamazdı.

Manzaranın ruhsal bir durum olduğunu, herhangi bir klasik alıntıyla da pekiştirerek ciddi ciddi ileri süren birileri her zaman çıkacaktır, yani daha sıradan sözcüklerle ifade edecek olursak, bir manzarayı seyrederken edindiğimiz izlenim, her zaman mizaç farklılıklarına ve o manzaranın tam da gözlerimizin önünde olduğu anda içimizde harekete geçen neşe ya da şiddet unsurlarına bağlı olacaktır. Bundan kuşku duymaya cesaret edemem. Böylece, ruhsal durumların insanın yalnızca olgunluk dönemine, yani yetişkin insanlara, ciddi kavramları şu ya da bu şekilde idare edebilen kimselere ait oldukları düşünülür ve manzaradaki ince farklılıkların bu kavramlar sayesinde irdelenebileceği, tanımlanabileceği, ayrıntılarıyla ele alınabileceği varsayılır. Her şeyi bildiklerini sanan yetişkinlerin düşünceleri bunlar. Örneğin hiç kimse o yeniyetmeye sormadı ruhsal açıdan kendini nasıl hissettiğini ve ruhundaki depremölçerin ne gibi ilginç titreşimleri kaydetmekte olduğunu, unutulmaz bir sabahın daha gece denebilecek kadar erken bir saatinde, atların arasında uyumuş olduğu ahırdan çıktığında, insan gözünün o güne kadar gördüğü en ışıltılı dolunayın o bembeyaz ışığı alınına, yüzüne, tüm bedenine ve bedeninin de ötesinde bir yere dokunduğunda. Artık güneş doğduktan sonra, çoğunu panayırda satmış olduğu domuzları tepelerden ve vadilerden güderek geri dönerken, sanki pek iyi yerleştirilememiş gibi duran yassı taşların oluşturduğu kaba saba bir yol kalıntısının üzerinde yürümekte olduğunu fark ettiğinde neler hissettiğini de soran olmamıştı; dünya var olduğundan beri terk edilmiş bu ıssız yerde hiç beklenmedik bir keşif olmuştu bu. Ancak çok sonraları, aradan uzun yıllar geçtikten sonra anlayacaktı, hiç kuşkusuz bir Roma yolunun kalıntıları üzerinde yürümüş olduğunu.

Her şeye rağmen, bu şaşırtıcı durumlar, yani benimkiler olduğu kadar, sanal âlemleri vaktinden önce yaratan insanlarınkiler de, bir defasında güneş battıktan sonra Azinhaga'da anneannemle dedemin evinden çıkarak (o zamanlar on beş yaşlarında kadardım), Tejo'nun ta öte yanındaki uzak bir köye kadar gidip âşık olduğumu sandığım bir kızcağızla buluştuğum zamankiyle kıyaslandığında hiç kalır. Irmağın karşı tarafına Gabriel adında yaşlı bir sandalcı geçirmişti beni (köydekiler ona Graviel derlerdi), güneşten ve içkiden suratu kıpkırmızı kesilmiş, ak saçlı, dev gibi bir adamdı, hani Aziz Cristóbal kadar iriyarıydı. Bizim kıyıda, liman dediğimiz iskeledeki tahtaların üzerine oturmuş onu beklerken, bir yandan da, günün son ışıklarının dokunduğu suyun yüzünde küreklerin tempolu sesine kulak veriyordum. Ağır ağır yaklaşıyordu bana doğru, bir daha hiç unutamayacağım bir anı yaşamak üzere olduğumu sezinlemiştim (acaba ruhsal durumumdan mı kaynaklanıyordu?). Karşı kıyıdaki limanın biraz daha yukarısında, çiftlikteki sığır sürüsünün gidip altında öğle uykusuna yattığı kocaman bir çınar ağacı vardı. Hemen yola koyularak, az bulunur bir avın peşindeki kaçak bir avcı gibi, ekili tarlaların, çalılıkların, hendeklerin, su birikintilerinin, mısır tarlalarının arasında kestirmeden ilerledim. Hava kararmıştı, kırların sessizliği içinde yalnızca benim ayak seslerim duyuluyordu. Talihli bir buluşma oldu mu olmadı mı, orasını sonra anlatacağım. Dans edilir, havai fişekler atılırken

gece yarısına doğru çıkmıştım köyden, yani öyle sanıyorum. Öncekinden daha az ışıltılı bir dolunay her yanı aydınlatıyordu. Kırlar arasından kestirme bir yoldan gitmek için sapmak zorunda olduğum noktaya varmadan, üzerinde yürüdüğüm dar yol birden sona erip yüksek bir çitin ardına gizlenir gibi oldu ve gecenin içinde gökyüzünün saydamlığına karşı ilk anda kapkaranlık görünen, çok yüksek, tek bir ağaç, sanki yolumu kesmek istermiş gibi dikiliverdi karşıma. Ansızın çıkan kısa bir esinti, körpe otları salladı, sazlıklardaki yeşil sazları titretti, bir su birikintisinin kopkoyu sularını dalgalandırdı. Tıpkı bir dalga gibi, hışırtılar içinde ağacın gövdesinden yukarı doğru tırmanarak çevreye yayılan dallarını havaya kaldırdı, işte o sırada yapraklar arka yüzlerini aya doğru kaldırdılar ve o kayın ağacı (bu bir kayın ağacıydı) en yüksek dalına varana kadar tepeden tırnağa beyazlara büründü. Anlık bir olaydı bu, yalnızca bir an sürdü, ama anısı ömrüm oldukça aklımdan silinmeyecek. Orada tiranozorlar, Marshlılar ya da mekanik ejderhalar yoktu, gerçi bir gök cisminin gökyüzünü boydan boya geçtiği doğru (öyle olduğuna inanmakta sakınca yok), ama insanlık, daha sonra anlaşılacağı gibi, tehlikede falan değildi. Uzun süre yürüdükten sonra, gün ışığına daha çok vakit varken, kendimi kırların ortasında samanlardan ve dallardan yapılmış bir kulübenin önünde bulmuştum, içeride bulduğum bir parça bayat mısır ekmeğiyle açlığımı bastırabilirdim. Sonra oracıkta uyuyakaldım. Sabahın ilk ışıklarıyla uyanıp da gözlerimi ovuşturarak, çevredeki tarlaları zar zor gösteren ışıltılı bir sisin içine çıktığımda, eğer iyi hatırlıyorsam, eğer şu anda uydurmuyorsam, sonunda henüz doğmuş olduğumu ta içimde hissetmiştim. Zaten doğma vaktim gelmişti artık.

Köpeklerle karşı duyduğum korku nereden çıktı acaba? Ya atlara duyduğum hayranlık?

Son zamanlarda geçirdiğim birkaç uyumlu deneyime rağmen, köpek türünün bilinmedik bir temsilcisiyle karşılaştığımda zorlukla bastırabildiğim kaygı, şöyle yedi yaşlarındayken bir akşam, artık neredeyse gece olmuş ve sokak lambaları yanmışken, Saldanha'da Fernão Lopes Sokağı'nda iki aileyle paylaştığımız bir apartman dairesine girmeye hazırlanırken kapıldığım o müthiş panikten kaynaklanıyor, bundan eminim; kapının birdenbire açılmasıyla, komşulardan birinin en dehşetengiz Asya ya da Afrika canavarlarını andıran kurt köpeğinin dışarı fırlaması bir olmuş, adının şanına yaraşır olduğunu kanıtlamak için de hemen üstüme atılmıştı; öfkeden kuduran hayvan, havlamalarıyla ortalığı ayağa kaldırırken, zavallı ben, umutsuzluk içinde, ağaçların arkasına elimden geldiğince saklanmaya çalışarak imdadıma yetişsinler diye haykırıyordum. Sırf aynı binada oturuyorlar diye komşumuz olduklarını söylediğim, yoksa altıncı kattaki tavan arası dairelerinde oturan bizler gibi önemsiz kişilerle aynı düzeyde olmayan o insanların hayvanı yanlarına çağırma, içimizdeki temel yardımseverlik duygusunun gerektirdiğinden çok daha uzun sürmüştü. O arada, eğer hafızam beni yanıltmıyorsa, eğer duyduğum korkunun üzerine bir de küçük düşmüş olmanın hoşnutsuzluğunu eklemiyorsam, köpeğin sahipleri olan o

narin ve zarif gençler (ailenin yeni yetme çocukları olan bir delikanlıyla genç bir kızdı), o zamanlar denildiği gibi, güle güle bir hal olmuşlardı. O yaşındaki bacaklarının çevikliği sayesinde hayvan, beni ısırarak bir yana, bana yetişemedi bile, belki de niyeti beni ısırarak değildi; kapının önünde pat diye karşısına çıkınca onun benden korkmuş olması çok daha olası. Aslında ikimiz de birbirimizden korkmuştuk, olan buydu. Geri kalanıyla son derece sıradan olan bu öykünün en şaşırtıcı yanı, ben daha kapının dışındayken, köpeğin, yani tam olarak o köpeğin, gırtlığıma atılmak üzere beni orada beklediğini biliyor olmamı... Bunu biliyordum, nasıl olduğunu bana sormayın, ama bunu biliyordum...

Ya atlar? Atlarla olan sorunum daha dokunaklı, hani insanın ruhunda ömür boyu acısını duyduğu türden bir şey. Annemin kız kardeşlerinden biri –adı Maria Elvira’ydı– Mouchão dos Coelhos’un bir bölümü üzerindeki Mouchão de Baixo çiftliğinde bekçi olarak çalışan Francisco Dinis diye biriyle evliydi; Tejo’nun sol kıyısındaki geniş bir arazinin tümü bu adla biliniyordu ve ırmaktan içerilere doğru bir yerde bulunan Vale de Cavalos adında bir köyün aşağı yukarı dümdüz ilerisindeydi. Biz şimdi Francisco Dinis Enişteme geri dönelim. O büyüklükte ve öylesine önemli bir arazinin bekçisi olmak demek, taşra aristokrasisinden biri olmak demekti: omzunda çift namlulu av tüfeği, başında yeşil bir şapka, sırtında, sıcağın kavrulsa da, soğuktan donsa da, yakası her zaman ilikli duran beyaz bir gömlek, belinde ten rengi bir kuşak, ayaklarında çiftçi çizmeleri, üzerinde kısa bir ceket – ve tabii bir de atı. Şimdi bakın, onca yıl boyunca –sekiz yaşımdan on beş yaşına kadar uzun, çok uzun yıllar boyunca–, şu benim eniştemin hiç aklına gelmedi içimin gittiği o eyere beni oturtmak; ben de, o zamanlar herhalde bilincinde olamayacağım çocukça gururum yüzünden, hiçbir zaman bunu ondan istemedim. Günlerden bir gün, hâlâ genç sayılan ve o zamanki tabiriyle başkentteki tüccarlardan birinin “dostu” olan bir hanım, kimin aracılığıyla olduğunu hatırlamıyorum ama (belki annemin bir başka kız kardeşi olan Maria da Luz’u tanıdığı için, belki de babamın kız kardeşlerinden biri olan ve Lizbon’da çok uzun yıllar sonra benim gidip oturacağım Estrela’da Ferreiros Sokağı’nda Formigal ailesinin evinde hizmetçilik eden Natália’yı tanıdığından), anneannemle dedemin mütevazı evine ezelden beri verilmiş adıyla Küçük Ev’de kalmaya gelmişti. Zayıfmış da dinlenmeye ihtiyacı varmış gibisinden bir nedenle, Azinhaga’nın güzel havasını solumak, o arada da hem varlığıyla hem de parasıyla evin sıkıntısını hafifletmek amacıyla bir süre kalmak üzere gelmişti oraya. Adını tam olarak hatırlayamadığım bu kadınla (adı belki Isaura’ydı, belki de Irene’ydi, ama Isaura olsa gerek) alt alta üst üste ne zevkli güreşlere tutuşup ne kol güreşleri yapardık, hadi sen it, dur ben iteyim derken sonunda hep o yenik düşer (o zamanlar ben on dört yaşlarındaydım), göğsü göğsüme, orası orama değerek ikimiz birden evdeki yataklardan birinin üzerine yığılırken, anneannem Josefa, bile bile ya da saflığından kahrakalarla güler, benim çok kuvvetli olduğumu söylerdi. Kadın, yüzü kıpkırmızı kesilmiş olarak nefes nefese ayağa kalkıp bozulan saçlarını

düzeltilirken, ciddi ciddi güreşmiş olsa kendisini yenmeme göz yummayacağına yeminler ederdi. Onun sözüne güvenecek kadar aptal ya da saf olmalıyım ki denemeye hiçbir zaman cesaret edemedim. O tüccarla olan ilişkisi, ondan olma kızının da kanıtladığı gibi, ciddi ve istikrarlı bir şeydi; annesiyle birlikte temiz hava almaya gelmiş olan solgun benizli, içine kapanık, yedi yaşlarında bir kızdı bu. Eniştem Francisco Dinis, sopa gibi sıksa, ufak tefek bir adamdı, evde oldukça kazak bir erkekti ama kişiliğinin uysal yanını hep patronlara, kendinden üst sınıftakilere ve şehirden gelme kimselere gösterirdi. Bu yüzden de misafir hanımın çevresinde kibarlıkla ve nezaketle dönüp durmasında garipsenecek bir şey yoktu, aslında bu, kırsal kesim insanının içten gelen terbiyesinin bir kanıtı olarak algılanabilirdi ama o bunu öyle bir tarzda yapardı ki bana hep basit bir saygıdan çok, köle ruhuyla körü körüne bağlılık gibi görünmüştür. Günlerden bir gün, nur içinde yatsın, bu adam, misafirlere ne kadar iyi davrandığını göstermek çabasıyla, küçük kıızı tuttuğu gibi atın üstüne oturttu ve sanki küçük bir prensesin seyisiymiş gibi onu alıp anneannemle dedemin evinin önünde bir o yana bir bu yana dolaştırmaya koyuldu; o arada ben de gururu kırılmış olmanın hoşnutsuzluğu içinde sus olmuşum. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, ertesi yıl mekanik çilingir olarak mezun olacağım Afonso Domingues Meslek Okulu'nun yıl sonu gezisinde, çocukluğumda elimden alınmış olan bir hazineneyi, yani elimin erişebileceği bir yerdeyken dokunmama izin verilmeyen bir macera zevkini belki de yeniyetmeliğimde bana geri verir düşüncesiyle, Sameiro'nun o kederli atlarından birine bindim. Ama artık çok geçti. Sameiro'nun kadidi çıkmış külüstür beygiri beni kendi canının istediği yere götürdü, keyfi istediğinde durdu, üstelik beni eyerden düşürüp o öteki seferki kadar üzüntü içinde bıraktığında veda etmek için başını çevirip bakmadı bile. Bugün evimin her yanında bu hayvanların resimleri durur. Evime ilk kez gelen herkes binici miyim diye sorar bana hep, oysa tek gerçek, asla binemediğim bir attan düşmüş olmanın acısını hâlâ çekiyor olmamdır. Dışarıdan bakıldığında hiç belli olmuyor ama, ruhum yetmiş yıldan bu yana topallamakta.

Laf lafı açtı, at konusundan enişteme geçtik, eniştemden de Verdi'nin *Otello*'sundaki son sahnenin taşra versiyonuna gelelim. Azinhaga'daki en eski evlerin çoğunda olduğu gibi, –tabii ben burada az gelirliler insanlarının evlerinden söz ediyorum– teyzemlerin Mouchão dos Coelhos'daki evi, ki burada yüksekliği iki metreden az olmayan ve kışın seller içeri girmesin diye dışarıdan bir merdivenle çıkılan taştan bir temel üzerine inşa edilmiş olduğunu söylemem gerekir, iki bölümden oluşuyordu: bunlardan biri sokağa (yani bizimkinde kırlara) bakan bölüm, ki biz buna dış-ev dedik, öteki de, bu kez ahşap bir merdivenle meyve sebze bahçesine açılan ve öndekinden daha basit olan mutfak bölümü. Kuzenim José Dinis'le ben mutfakta aynı yatakta yatardık. Bu José Dinis benden üç-dört yaş küçüktü, ama aramızdaki yaş ve güç farkı, tümüyle benim lehime olmasına karşın, en büyük kuzeninin yöredeki kızların açık ya da kapalı tercihlerinde onun önüne geçmeye çalıştığı kanısını edindiğinde,

benimle kavgaya tutuşmasını hiçbir zaman engellemezdi. Zavallı çocuğun Alpiarçalı bir kız yüzünden çektiği delice kıskançlık krizlerini hiç unutamam; adı Alice olan bu güzel ve narin kız, daha sonra genç bir terziyle evlenecek ve uzun yıllar sonra, terziyle yapmayı sürdüren kocasıyla birlikte Azinhaga'ya yerleşecekti. Tatillerin birinde, kızın oraya geri döndüğünü bana söylediklerinde, gidip hiç belli etmeden kapısının önünden geçmiş, o kısacık an içinde, ancak göz açıp kapayana kadar geçen bir sürede, geçmişte kalmış yılların tümünü karşımda bulmuştum. O, başını önüne eğmiş dikiş dikiyordu, beni görmedi, bu yüzden de beni tanıyıp tanımadığını bilemiyorum. Kuzenim José Dinis'le ilgili olarak hatırladığım şeyse şu: Birbirimizle kedi köpek gibi didişmemize rağmen, tatil sona erdiğinde Lizbon'a geri dönmek üzere ailemle vedalaşırken, onun umutsuzluk içinde kendini yerden yere atıp ağladığını kaç kez görmüşümdür. Yüzüme bile bakmak istemez, yanına yaklaşmaya yeltenecek olsam beni tekme ve yumruklarla karşılardı. Teyzem María Elvira ne kadar haklıydı oğlu için şöyle dediğinde: "Bizim oğlan kötüdür, ama iyi yüreklidir."

José Dinis, dairenin dördülleşmesi gibi son derece zor bir matematik işlemini kimseden yardım istemeden çözümlenmişti bile, yani kötü bir çocuktu ama iyi yürekliydi...

Yani kıskançlık Dinis ailesinin kalıtsal bir hastalığıydı. Hasat mevsimlerinde, ama aynı zamanda tarlalarda kavunların artık olgunlaşmaya, mısır tanelerinin de koçanlarında sertleşmeye başladığı zamanlarda, Francisco Dinis Enişte'nin geceyi tümüyle evde geçirdiği pek enderdi. Toprak ağalarının uçsuz bucaksız arazileri kadar büyük olan, zaten aslında da o türden bir yer olan çiftliğin içinde at sırtında, tüfeği eyerin üzerine çapraz asılı olarak, büyük ya da küçük çapta kanun kaçaklarının peşinde oradan oraya dolaşırdı. Öyle tahmin ediyorum ki, ister ayın lirik etkisiyle olsun, ister eyerin bacak arasına sürünmesinden, kadın ihtiyacıyla sıkışacak oldu mu, eve kadar atını sürer, bir an içinde ihtiyacını görür, harcadığı çabanın üstüne birazcık dinlendikten sonra gece devriyesine yeniden dönerdi. Unutulmaz bir sabah çok erkenden, kuzenimle ben o günkü dövüşlerden ve koşuşturmalardan bitkin düşmüş bir halde uyurken, Dinis Enişte, mutfaktan içeri fırtına gibi dalıp elindeki tüfeği havada sallayarak öfkeyle gürledi: "Kim vardı burada? Kimdi burada olan?" diye. İlk başta, uykumdan öylesine şiddetle koparılmış olmanın şaşkınlığıyla, aralık duran kapıdan onların çift kişilik yatağını ve üzerinde beyaz geceliğiyle teyzemi zar gör görebilmiştim; zavallı kadıncağız ellerini başına götürmüş, "Bu adam deli!" diye inleyip duruyordu. Belki deli değildi ama kuşkusuz kıskançlık krizine tutulmuştu. Francisco Dinis, orada neler olup bittiği konusunda ona gerçeği söylemezsek topumuzu geberteceğini söylüyordu avaz avaz bağırarak, oğluna hemen, ama derhal cevap vermesini buyurdu, ama José Dinis'in gündelik yaşamda haydi haydi kanıtlanmış olan cesareti, alaybozan tüfeğiyle silahlanmış, ağzından köpükler saçan bir babaya karşı koymasına yetecek kadar değildi. Bunun üzerine ben araya girerek eve hiç kimsenin girmedğini, her zamanki gibi akşam yemeğinden sonra yattığımızı

José Saramago

KÜÇÜK ANILAR

Küçük Anılar, 1998'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne değer görülen José Saramago'nun çocukluk ve ilkgençlik anılarından oluşuyor. Saramago, o kendine özgü şiirsel anlatımıyla ve hiç yakınmadan, büyük bir yoksulluk içinde geçen çocukluk çağını anlatıyor. Hayal gücünün genişliği dışında yazar Saramago'ya hiçbir gönderme yapmadan, yoksul bir çocuğun önce köyünde, sonra büyük kentin kenar mahallesindeki yaşamını betimliyor. Ama yine de, *Küçük Anılar*, sıkıntıları ve büyümlü anlarıyla, Saramago'yu büyük bir yazar olmaya götüren kişisel zenginliği gözler önüne seriyor.

Daha önce *Umut Tarlaları*, *Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl*, *Resamın Elkitabı*, *Körlük* ve *Görmek* adlı romanlarını yayınladığımız Saramago'yu, kısa bir süre önce yayınlanan bu otobiyografisiyle daha yakından ve içeriden tanıyacaksınız. Saramago'nun *Küçük Anılar*adını verdiği bu çok özel kitabını, İnci Kut'un Portekizce aslından yaptığı çeviriyle sunuyoruz.

ISBN 978-975-07-1011-7

9 789750 710117
<http://www.canyayinlari.com>

CAN
YAŞAM